Marstal Søfartsmuseum 1994

MARSTAL SØFARTSMUSEUM 1994

4. årgang

INDHOLD:

Årets gang.
M/S »Patria«.
Lidt om skolerne i Marstal gennem 200 år (1686-1886).
Kioskens salgsliste.

Omslagets forside: M/S »Patria«.
Omslagets bagside: Skibe står ud fra Marstal ved forårstid.
Tegning af J. E. C. Rasmussen.

Redaktion: Erik B. Kromann.

Tryk: Ærø Ugeavis Bogtrykkeri ApS.

Udgivet af:
Marstal Søfartsmuseum
Prinsensgade 1 . 5960 Marstal
Tlf./fax 62 53 23 31

Årets gang

Den 11. maj 1994 kunne vi indvie Prinsensgade 1 som en markant milepæl i museets udvikling. Mange folk var mødt op fra nær og fjern for at besigtige og lykønske. Bygningen er også blevet flot. Den pynter på kvarteret.

Kronen på værket blev de smukke tegltage med de karakteristiske engelske skorstenspiber knejsende til vejrs, også Prinsengade 4 fik som den sidste af museets bygninger skorsten på – stammende fra loftet hos naboen rederiet H.C. Grube – en helt speciel pibe fra Reyton med krone på. Naturligvis har vi ikke ført skorstene ned gennem huset, piberne er kun bygget oven på tagryggen og det højner på huset i mere end en forstand. Idéen er hermed givet videre. Mange har piber rundt i haverne, bybilledet ville have godt af det, det er ikke så bekosteligt og måske vil kulturudvalget yde et bidrag? - Det er trods alt et væsentligt stykke lokalkultur.

Noget andet karakteristisk for en sømandsby er navnene på husene, en del navneplader står tomme, det ville sætte kolorit på om husene fik navne igen. Vi står gerne til rådighed med oplysninger om evt. tidligere navne.

Den »ny« ejendom bevirker rigtig gode arbejdsrammer for ansatte som frivillige. Samtidig benyttes lokalerne jævnligt af forskellige foreninger og vores bibliotek/læserum benyttes bl.a. af skolesøgende i forbindelse med lokal- eller søhistoriske opgaver. Magasinforholdene – der indtil overflytningen til den ny bygning var yderst kritisable – er nu gode.

Istandsættelsen mangler dog endnu et kapitel, idet der ikke har været midler til indretning af det østlige loft eller installationer af brandalarm, medens tyverialarm er etableret med tilskud fra Statens Museumsnævn.

Apropos dette, så debatteres der for tiden om ny museumslov igen, og kultur-

ministeren har udbedt sig forslag fra snæver kreds. Et af forslagene er begået af museumschef Torben Grøngaard Jeppesen, Odense bys museer, der gør sig til talsmand for centralisering af det danske museumsvæsen – stik imod den retning man har kørt siden museumsloven af 1976. Statstilskudet skal ifølge Jeppesen begrænses til et lille antal store centralt-beliggende museer og så kan de øvrige museer ellers sejle deres egen. Ja her stikker det sit hæslige fjæs frem igen dette centraliseringsspøgelse, som ellers de fleste steder er kasseret som værende uværdigt, unordisk og ej-bevaringsværdigt. Selvfølgelig kommer forslaget fra et centralmuseum, der vil fremme egne økonomiske interesser.

Naturligvis bakker vi op om Statens Museumsnævn, der ønsker den decentrale museumsstruktur opretholdt. I en kommentar fra nævnet hedder det: »En deklassering af hovedparten af de danske museer til underordnede institutioner vil virke som en underkendelse af værdien af en række lokalsamfunds museale engagementer«. Jeppesen foreslår også museernes demokratisk valgte fællesorgan Statens Museumsnævn nedlagt til fordel for centralmagt.

REGISTRERING

Registrering af genstande, papirer, fotos m.m. – der er alfa og omega for et museums arbejde og for at man kan finde tingene frem, og som er en af forudsætningerne for statstilskudet – fortsætter i det omfang, der er arbejdskraft hertil. En væsentlig del beror på frivillig arbejdsindsats, hvor staben er stabil og endog udvidet, idet Carmen Thomsen er tørnet til.

ERHVERVELSER OG FORSKNING

Museet er igen i 1993 blevet begavet med utrolig mange gode sager; fotos, dokumenter, værktøj, brugsgenstande, skibsmodeller bl.a. af skonnerten »Iris« og motorgaleasen »Edv. Hansen« (nu »Havet«) begge bygget af forhv. skibsfører Hans Jørgen Hansen, flaskeskibsmodel forestillende Kongeskibet i Grønlandsis fremstillet af Edward Stablewski, H. A. Hansen-billeder bl.a. af topsejlsskonnert »Abba« og barkentineren »H. C. Grube«, Stoltenberg-billeder af bugserbåden »Garm« og tremastet bramsejlsskonnert »Merkur« ovenl i købet taget med hjem fra Canada til museet, et Carl Rasmussen Grønlandsstykke, erhvervet via midler fra Lizzi og Ejler Ruges Kunstfond med en donation på 12.000 kr. Ydermere kan fra gavelisten, der er for omfangsrig til at gengives, nævnes kronometer, klæder, 15 skipperskeer, bøger, rebslagergrej, russisk marineflag og en del med relation til krigen/befrielsen bl.a. grammofonplade med frihedsbudskabet. Endelig noteres omkring 1 ton yderst vigtigt materiale i form af protokoller m.v. fra den fortsat virksomme »Søassurance-foreningen Ærø«. Dette materiale og meget andet er anbragt i den store brandsikre boks i den ny bygning. Samme boks har udvirket en mere tryg nattesøvn for en del godtfolks vedkommende.

Indsamling og forskning har koncentreret sig om de søfarendes indsats i årene 1939-45, specielt for søfolk med tilknytning til Marstalområdet. Ligeledes er der blevet forsket en del i den engelske marinemaler Reuben Chappels liv og levned.

FORMIDLING

EDB-mediet rykker nærmere også i formidlingshenseende, og kendskab til vort museum udbredes bl.a. herigennem på forskellige EDB-messer og kurser, som vor EDB-mand Henning Terkelsen har undervist i rundt omkring i landet i Øjvind Brandt-regi (EDB-firma, Svendborg).

Samme Henning har ligeledes været på formidlingsmøde på Fuglsø sammen med Jørgen Feder (museernes EDB-programmør) for demonstration af mediet. Sam-

me personer har kørt EDB-registrerings kursus på vort museum med deltagelse fra kollegamuseer rundt i det sydfynske. Ellers har vi haft talrige ordinærer rundvisninger, enkelte havnerundvisninger og film/foredragsvirksomhed. Flaget er også vist i lokal- samt søfartspressen i radio og på TV, således har et fransk TV-hold lavet optagelser på museet.

I det nyindrettede særudstillingslokale – den tidligere kabys i bygning 1 – har der været udstilling af marinemaleren Johannes Møller, kendt fra Hempelkalender 1995 og jubilæumskalenderen fra Rederiforeningen af 1895.

I samarbejde med Ærø Ugeavis udgav vi i slutningen af året en søhistorisk søkalender for '95. Skibsbillederne, der er gengivet i flotte farver, er alle fra den velkendte engelske kadrejermaler Reuben Chappels hånd.

Bogen om Carolinerne, der som bekendt er skrevet sammen med andre museer, er det ej heller lykkedes at få ud til denne jul.

– Et museum skal ikke blot behandle ting, der tidsmæssigt ligger på betryggende afstand, men også beskrive, kommentere og evt. blande sig i debatten om aktuelle sager inden for museets gebet. Ud fra denne betragtning har vi genoptrykt »Brug dog fragtskibene«-mærkater i kradsere kulører (eksemplar vedlagt) i et forsøg på at purre de slumrende politiske kræfter ud, der nok engang har demonstreret milevid afstand fra smukke floskler til realiteter.

Lystsejlads kunne til gengæld trives i 1994. Sommeren blev som bekendt herlig, hvorfor tilstrømningen i den mest lønsomme tid knap blev så imponerende som 1993, hvor idelige regnstrømme sendte såvel »folk som fæ« ind i søkulturens domæne – i dette år måtte vi klare os med »folk«, men godt så. Besøgstallet uden for »den tropiske periode« var iøvrigt på højde med forgangne års og tallet havnede på 22.557 (1993: 25.451) inden vi kunne skyde det gamle år ud med svære skud, som den gamle bevaringsværdige tradition byder os, og der har vi museumsgæster vel en naturlig pligt til at gå i forhånd.

ØKONOMIEN

Prinsensgade 1 blev klargjort uden den voldsomme assistance fra det offentlige, eksempelvis er der ikke givet så meget som en eneste skattekrone fra Marstal Kommune til ejendommen, der bl.a. rummer lokalarkivet, hvortil heller aldrig er ydet en øre, hvilket nok er ret enestående. Samtidig er det relativt lave kommunetilskud (ca. det halve målt pr. indbygger i forhold til vore nabomuseer) stadig uændret (130.000 p.a.). Museet er en sårevæglig profil i byens silhuet, og et tilskud af rimelig størrelse vil få institutionens drift i smult vande. Eksempelvis kan nævnes, at nabokommunens tilsvarende tilskud ligger næsten på det tredobbelte. Den daglige drift trænger til et pilt for at komme på ret køl i form af ajourført kommunaltilskud.

Men tilbage til den udgiftstunge, men glimrende éngangsinvestering på ca. 2 mio kr i Prinsensgade 1 – alle fonde er hjemsøgt op til flere gange. Det vi kan håbe på nu til restsummen og i det hele taget til fremtidige gøremål er arv. Til ser vi »Kattens Værn« og lignende betænkt. En arv til museet ville komme samfundet her til gavn. For øvrigt er museet i årets løb blevet anerkendt som almennyttig institution således, at pengegaver inden for visse rammer er fradragsberettiget.

Statstilskudet, der størrelsesmæssigt retter sig efter det kommunale tilskud, bliver i sagens natur forholdsvis lavt for museer i små kommuner eller med lille kommunetilskud, så her er vi under dobbelthild. Omvendt ydes der også statstilskud efter medlemskontingentsstørrelse og pengegaver fra fx. fonde, så her er vi godt stillet.

Der er modtaget økonomisk støtte fra

Indvielsesgæsterne i den nye brogard

forskellig i det forgangne år, medlemmerne har således endnu engang givet en ekstra hånd og det samlede medlemskontingent kom op på 75.000 kr (1993: 68.000 kr). I den forbindelse skal det her nævnes, at *Kontingent for 1995, der kan indbetales på museet* eller på posthuset på vedlagte girokort uændret ligger på 50 kr (dog 35 kr for pensionister og studerende). Igen i år tillader vi os at understrege, at disse tal er *minimumsbeløb*. Selvom bemærkningen egentlig er overflødig, da tallene viser, at folk og firmaer virkelig har indbetalt kendelig højere beløb. Glædeligt – og stærkt nødvendigt!

I slutningen af året påbegyndtes ombygningen af loftsetagen over butikken, hvor der før var magasin, kontor og biograf, hvilket bl.a. indebærer ny loftstrappe. Her har vi igen været ude med ansøgninger, hvilket indtil nytår har resulteret i 25.000 kr fra Augustinus Fonden, 20.000 kr fra Fonden til Søfartens og Søfarendes Vel, 10.000 kr fra Familien Hede Nielsens Fond, 5000 kr fra Hempel, 5000 kr fra Marstal Brugs og en række mindre beløb, desuden er der indkommet 53.500 kr fra Statsministeriet til specialudstillingen om Søfolkenes kår under krigen.

I forbindelse med udgivelsen af »Brug dog fragtskibene« henvendte vi os til rederier, værfter, organisationer m.v., hvilket gav et kontant afkast på godt 30.000 kr til museets arbejde, ydermere indkom godt 8.000 kr i forbindelse med indvielsen af museet, så der er god grund til at sige en stor tak til alle bidragsyderne.

I årets løb døde følgende personer med tilknytning til museet:

Flaskeskibssamlingens skaber Mads Bøye 90 år gammel.

Dr. Scavenius, der har været medlem af bestyrelsen gennem flere perioder, 70 år.

Karla Hansen, enke efter modelskibsbyggeren Lorens Hansen, 98 år.

Erik B. Kromann

M/S »Patria«

Af ERIK B. KROMANN

I de sløjc år efter 1. verdenskrig tyndede det stærkt ud i den tidligere så talrige flåde af danske små og mindre fragtskibe. Skibene i denne kategori bestod efterhånden af aldrende træskibe med hjælpemotor. Både den tyske og den hollandske stat havde større forståelse end den danske for den mindre skibsfarts betydning, hvilket gav sig udslag i såvel statsstøtte som overkommelige lånevilkår. - På trods af disse ulige betingelser set i forhold til vore nærmeste konkurrenter indkøbtes en del secondhandtonnage til Danmark netop fra disse lande, hvor de blev erstattet af handigere fartøjer med større maskinkraft og større luger. Især blev der indkøbt en del tjalke og de stærkt byggede fiskeloggere, der har været almindelige i indenrigsfarten helt op til i dag.

Et sådant loggerlignende fartøj, damptrawleren »Charles Cecilie« hjemmehørende i en af de små fiskepladser i Saint Malobugten indkøbtes 1939 af skibsreder E. B. Kromann, Marstal. En mere korrekt betegnelse på fartøjet er: tidligere damptrawler, idet det i virkeligheden drejede sig om et stålskrog, som maskineri og andet var pillet ud af. Skroget skulle hjem for istandsættelse, og dette skete ved hjælp af et af rederiets andre skibe 3 mst.motorskonnert »Sine«, der var indkøbt i Saint Malo året i forvejen. »Sine«, der ved købet var rigget som barkentine hentede en ladning kul i Seaham bestemt for Marstal, en langvarig rejse fra 13/12-1938 og ankomst Marstal den 23. januar, hvor man en overgang havde frygtet at »Sine« var gået tabt. Det fraskbyggede skarpe fartøj måtte forøvrigt have lægtret en del af sine 340 tons kul ved Strynø, inden den kunne flyde resten af rejsen op til Marstal. Hen i maj kunne den atter gå i fart som 3 mst.motorskonnert med et

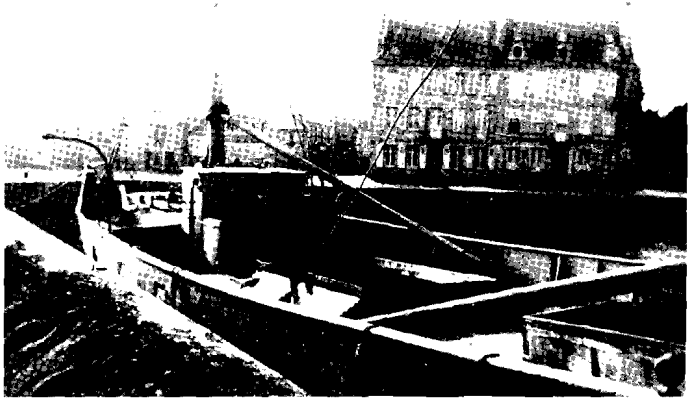

»Patria« som »Charles Cecilie« i Paimpol, Frankrig. Kig tid over agterskibet.

Ved modtagelse af skibsmodel af M/S »Sine Boye« i museets gård, maj 1993, ses fra venstre skibsfører Harry Hansen, derpå de to »Patria«-skippere Klaus Hansen (med kasket) og Karlo Rasmussen samt skibsreder H. A. Kromann.

Vølundværk som maskineri. I august slæbte »Sine« stålskroget hjem fra Frankrig.

Den 28. juli 1940 kunne det istandsatte stålfartøj forlade Marstal som motorgalease »Patria« 128,36 brutto – 94,75 netto og 220 tons dw med skibsfører H. J. Andersen, kendt under navnet »Stormanden« på broen og en 2 cylindret Vølund i maskinrummet med en hk på 120.

Første rejse gik til Lybeck efter briketter, en last som skibet kom til at sejle meget med i de kommende år. 2. januar 1941 ankom skibet til Bandholm og lå derpå isbundet indtil 26. marts, hvor den fortsatte sin fart med briketter, kul, koks, brunkul osv. I slutningen af maj overtog »Stormanden« et andet af rederiets skibe »Dana« som han havde hentet 1939 i Saint Marlo som barkentine og haft et års tid, som Danmarks sidste rene sejler, bl.a. havde de været i Canada efter en last tømmer. Efter et års ombygning til motorskonnert var den nu klar til at gå i fart. Den afgik Marstal den 7. juli 1941. Den ny mand, der overtog førerposten på »Patria«, Klaus Hansen havde tidligere været styrmand på tremastet topsejlsskonnert »Fano« og været med på sejladser med motorskonnert »Sif«, hvor han var fører på dette skibs sidste Labradorrejse i 1939. Klaus Hansen havde gået i »sejlskibsskolen« og havde også været i dampere, men »dampskibsstyven« huede ham ikke. Efter at »Sif« var kvitteret overtog han førerposten på 3 mst.motorskonnert »Albert«. Nu finder vi ham altså om bord på »Patria«, hvilket meget naturligt gav Hansen tilnavnet »Patria Hansen« – et navn han stadig er kendt under, andre vil nok kende ham under navnet »Klaus Helika«, et tilnavn Hansen erhvervede sig, samtidig med at han fik eget skib, Carolineren »Helika«.

Nok om dette, »Patria« skal ud at tjene til ombygningsafdragene og afgår hjemstedet 12. juni for at hente den første af en række grusladninger i Kristianssand suppleret med tørvelaster og salpeter. – Da vinteren sætter ind afgår »Patria« først i december med en ladning grøntsager til Lofoten-distriktet, hvor den sejler sild ind til fastlandet (Narvik) med enkelte længere trip f.eks. til Hirtshals. Søfolkene, der har mærket krigen adskillige gange, f.eks. i tyske havne, hvor de ofte måtte søge tilflugt i beskyttelsesrum – oplever også her et commandoraid,

som engelskmændene foretager på norske-kysten. 6. juni 1942 går »Patria« ud af den norske timecharter i Hirtshals, og skibet går igen i den hjemlige brændselsfart. Ud over ubehagelige efterhånden daglige luftangreb i de tyske havne, hvor skibet ofte ligger, hænder der intet opsigtsvækkende før skibet ankommer hjemhavnen den 10. april 1943, for at få foretaget nogle ændringer.

»Patria« var et særdeles fremkommeligt skib, men noget af en vandhund. Denne mindre heldige søegenskab havde kostet 2 mand livet allerede inden skibet havde været i fart i en måned. På en rejse fra Stettin til Fåborg var de gået over bord i rigtigt skidtvejr den 22. august 1940 sammen med en del af dækslasten, der bestod af koks. - For at få et bedre søskib byggedes der nu bak på skibet, agterskibet blev forhøjet og samtidig blev »Patria« forlænget med 30 fod. Den 2-cylindrede Vølund blev pillet ud og sat over i en anden af samme rederis skibe ligeledes hjemkøbt fra Saint Malo nu motorgalease »Oceanide«. Til erstatning installeredes en 3-cylindret Vølund på 220 hk. Da skibet kunne afsejle Marstal den 27. november, så den således noget anderledes ud, end da den forlod det tyske værft Frerichs & Co. i Einswarden 1911, bruttoen var øget til 189 og lasteevnen til 330 i de farvande, hvor den kunne tage mest. Det er tankevækkende, at en sådan 189-er var en 7-mandsfarer. Udover skipperen boede mesteren, styrmanden og kokken agter, medens folkene - 3 mand i alt - boede ude under bakken. Skibet viste sig at leve op til de nye forventninger, og første rejse gjaldt en ladning brunkul Horsens - København, hvor håndteringen var letteregjort af de 2 »store« luger.

»Patria« kører på og gør mange rejser i nærfarten - især bliver der flyttet en mængde brunkul, men allerede den 6. august 1944 går skibet til oplægning i Marstal og afgår ikke før 28.juni 1945 igen, forøvrigt med ny maskine.

Hvad var mon årsagen til denne dispo-

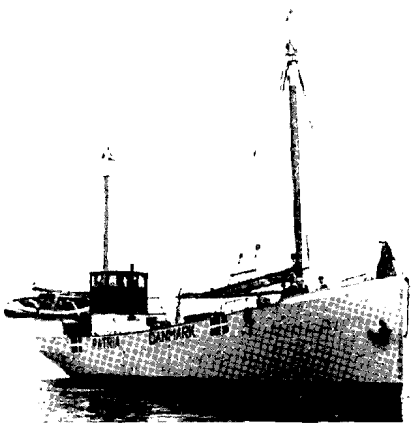

»Patria« ankommer Marstal i »krigsmaling«.

»Patria« forlænges.

sition? At skibet skulle have tjent for meget og nu skulle hjem på afspadsering kan selvfølgelig udelukkes på forhånd. – At søfolkene var trætte af at ligge i bombereen i tyske byer, forhindrede som bekendt ikke den danske sømandsstand i at stå til søs, udskiftning af maskinen så kort efter med en ny lang ventetid kunne selvfølgelig tænkes, hvis der havde været alvorligt maskinhavari.

Årsagen skal imidlertid søges et helt andet sted. Efter ombygningen var »Patria« (hvilket i parantes bemærket betyder »Fædrelandet«) som omtalt blevet et handigt skib, hvilket tyskerne også havde bemærket. Og det varede ikke så forfærdelig længe, før de havde følere ude for at inddrage skibet til transport af krigsmateriel. Da rederiet fik nys om dette, blev skibet derfor taget hjem, og i samråd mellem føreren og rederiet besluttede man, at tage maskinen ud for at hindre »Patria« i at sejle med ovennævnte laster. Der blev bestilt en ny Alpha, dog uden at motorfabrikken skulle forhaste sig. Vølunderen blev sat over i »Dana«, der havde fået en Tuxham i 1941. Alphaen på 240 hk, 4-cylindret ankom, men den nidkærhed som rederier for det meste udviser i slige situationer for at fremskynde sagerne var, som det kan regnes ud, erstattet – midlertidigt – af anden fremgangsmåde. Først da man kunne se, hvad vej det bar med udviklingen, kom der atter skred i foretagenet og »Patria« kunne genoptage sine indenskærsfragter suppleret med fart på de britiske øer, Færøerne, Island og forøvrigt en del kalkstensrejser fra Gotland. Brunkulslaster ud af Vejle var imidlertid det altovervejende frem til 1948, hvor det ebbet ud.

April 1949 optræder der en ændring i mønstret, idet købmand Kjølbro i Klaksvig chartrer »Patria«, som sejler cement, stykgods og andet til Færøerne og fragter fiskeprodukter den modsatte vej, ofte til Storbritannien. – Klipfiskeladningerne ser nu noget anderledes ud, end dem Hansen sejlede ud fra Labrador og New Foundland rent emballagemæssigt, det var nu ikke længere i bulk, men fragtedes som sækkegods, hvad der naturligvis fremmer ekspeditionen.

Afbrudt af rejser i nærfarten fra november 1949 til februar 1950 fortsætter »Patria« sine sejladser på de nordatlantiske øer for Kjølbro, der drev en ret så omfattende handel på øerne. Virksomheden udstedte en slags mønter, der kunne virke som betalingsmiddel i Kjølbroforeta-

»Patria« på prøvetur 27. nov. 1943 efter ombygningen.

gender. – På museet ligger vi inde med et par stykker af arten.

Træ var selvfølgelig en mangelvare på Færøerne – lige som i dag – og »Patria-Hansen« har leveret ikke så få stander træ der op til, bl.a. har han været i Haukipudas, en af de nordligste havne i Bottenbugten, i juli måned for at hente tømmer til Klaksvig.

Primo 1951 er Hansen i de hjemlige strøg igen, og da »Patria« går ind i Færøfarten med en last cement og mursten fra Ålborg den 25. februar er det med en ny fører på broen. Karlo Rasmussen ligeledes fra Marstal. På dette tidspunkt havde rederiet købt et par svenske dampere med ombygning til motorskibe for øje, og Klaus Hansen skulle have en af disse som fører (se årbogen for -93).

»Patria« slæber last efter last over de urolige strøg, som det har behaget Vor Herre at plante Færøerne i, men heldigvis uden havarier af nævneværdig art ud over de uomgængelige maskinhavarier. Fra slutningen af 1951 bliver farten på Færøerne oftere krydret med andre destinationer, eksempelvis er »Patria« nede og gense vandene ved Saint Malo, dog uden at blive genkendt umiddelbart i sit nye udseende som en slags overgangsskib mellem træskibene og nutidens coaster. Et kig på dens samtidige giver et rigt varieret billede af skibe – serieproduktionen af skibe var endnu ikke startet op for alvor. 1952 anløber Rasmussen ofte vestnorske pladser som Egersund for at lade sild, men de gammelkendte steder går fortsat hyppigt igen i anløbspladserne. Det er da også fra Torshavn, at »Patria« har en fiskelast til Middelhavshavn, en relativ lang rejse for en sådan skibsstørrelse set med 1990'er øjne, men knap så imponerende set med sejlskibstidsøjne hvor man imidlertid bør tage sejlenes støttevirkning og dermed forbedring af søegenskaberne i betragtning på de ofte meget små skonnerter i langfarten. – Anløbshavnen er såmænd ikke ringere end den italienske havneby Savona – et navn, der får ikke-søkyndige danskere til at fantasere om skurkagtige og fæle danske coasterredere – godt hjulpet på vej af medierne, der i 1989 igen havde lejlighed til at demonstrere søfartsmæssig analfa-

betisme for et sensationshungrende publikum, da de italienske myndigheder af vanvare beslaglagde Marstalcoasteren »Jenstar«, der ved en retsag i 1994 blev purre frifundet. Nå »Patria« fik dengang en hurtig ekspedition, og samtidens aviser havde åbenbart ikke behov for at udrabe undren over, at »man fandt« små 300 tons fisk i skibets lastrum. I utortrøden ballast fortsatte »Patria« sin dont og anløb Ibiza for at tage salt ind. Kptn. Rasmussen kunne glæde sig over at befinde sig på broen, medens skibet pløjede det blå Middelhav, og ikke i en italiensk celle, som nutidens navigatører undertiden udsættes for i lovligt ærinde på de kanter.

Efter en rundrejse på 33 dage kunne »Patria« atter gøre fast i Torshavn. Da den afgik igen den 19. sept., var det forøvrigt den sidste gang, den viste flaget der. Efter nogle kortere rejser blev »Patria« nemlig slipsat på Nordhavnsværftet i København for bundbesigtigelse den 20. okt. 1952.

Svenske købere ville gerne se den efter i sømmene. Resultatet blev, at »Patria« kom under svensk flag og med Skærhamn som hjemsted – et absolut ikke usædvanligt hjemstedsskifte for Marstalskibe – især gik mange af egetræsskonnerterne den vej i de sidste hektiske år af første verdenskrig – og i høj grad i 1920'ernes og 30'ernes depressionsperioder.

»Patria« blev i Skærhamn under samme navn også efter salg 1963, 10 år senere solgtes skibet til Famagusta, men var i 1975 registreret i Willemstad. 1976 blev »Patria« solgt til Cayman Island og 1977 til Kingstown, St. Vincent, hvor navnet ændredes til »Caripride«. Ifølge Tomas Johannesson, fra hvem oplysningerne siden 1952 stammer, sejler den fortsat under dette navn på Vestindien, ihvertilfælde efter Lloyd's.

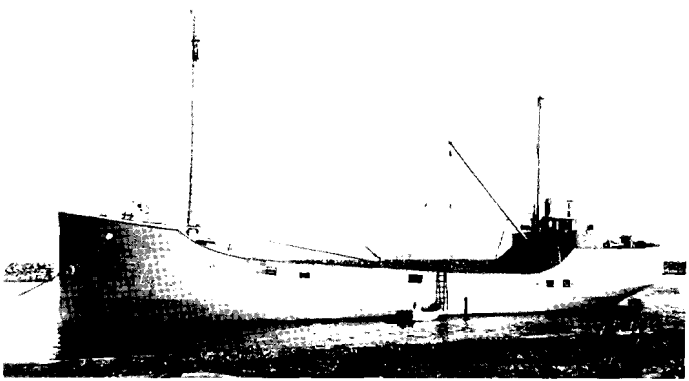

»Patria« oplagt, afventende på krigsafslutningen.

Kilder: Museets arkiv, interview med »Patria«-Hansen, rederiet E.B. Kromann og Tomas Johannesson, »Batologen«, Sverige

Lidt om skolerne i Marstal gennem 200 år (1686-1886)

Af K. K. HENRIKSEN

Når der her skal fortælles lidt om skolevæsenet i Marstal gennem et par hundrede år, må der allerførst gøres opmærksom på, at det også er gjort af pastor Høy i »Træk af Marstals historie«, hvor der bringes en meget fyldig redegørelse. Hovedpunkterne i det følgende vil derfor være en gentagelse af bogens ord. Herud over har jeg forsøgt at fremdrage nogle detaljer, der enten kun er perifærisk berørt eller slet ikke omtalt i bogen. Artiklen slutter i 1886, hvor skolen i Vestergade blev indviet netop 200 år efter det år, der var begyndelsesåret for en ordning af skoleforholdene i Marstal. Selvom skolen i Vestergade ikke længere er ramme om skolebørnenes hverdag, så ser forfatteren og med ham sikkert en hel del af læserne ikke denne skole som fortidshistorie, men som en del af ens eget liv.

I 1686 kom den første forordning om en skole i Marstal, og da skolcholderen selv var til stede ved forordningens op læsning på Gudsgave ting, var der også realiteter bag. Det fremgår også af, at der elleve år senere blev bygget på skolen. I 1705 blev forholdene så bragt i endnu fastere rammer, og man fik en studeret person som lærer. Skolens første århundrede endte med, at behovet for forbed-

Beliggenheden af de omtalte skoler.

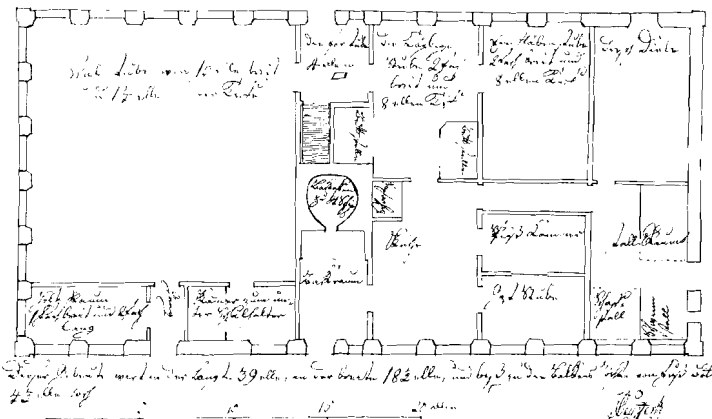

Tegning til Skolegadeskolen af 1791. Som nævnt i teksten kom den til at se lidt anderledes ud.

ringer blev påtrængende. Skolen i Tværgade blev da i 1791 afløst af en ny skole i Skolegade, der dog stadigvæk kun havde ét klasseværelse. I 1822 fik man to skoler med hver sit klasseværelse og hver sin lærer, der delte distriktet mellem sig. I 1847 kom det tredie klasseværelse til, og endelig i 1861 foretoges den sidste større ændring af Skolegadeskolen, idet de tre klasseværelser deltes op i fem. Jævnsides hermed ændredes i tidens løb undervisningsplanerne, således at man rykkede ind i skolen i Vestergade der med 4 realklasser, 3 drengeklasser, 3 pigeklasser og 2 pogeskoleklasser, havde 10 klasseværelser til rådighed.

I 1686 var skolen i Marstal tænkt som eneste skole i sognet, men allerede året efter bad Ommel og Kragnæs om at måtte holde egen skole med den noget dramatiske begrundelse, at de små børn kunne omkomme på den lange vej til Marstal. Tilladelsen blev givet, men der kendes intet til en skole der i det første halve hundrede år efter tilladelsen, og i 1697 måtte beboerne i Ommel og Kragnæs deltage i udgifterne til skolen i Marstal på lige fod med de øvrige. Den senere skole mellem Kragnæs og Ommel blev først opført i 1740'erne. I årtiet før vides det imidlertid, at sandemanden Rasmus Hansen Svoger havde arrangeret en skole i Ommel, hvor den unge karl Nicolai Christensen, der døde i Ærøskøbing i 1738, givetvis har undervist.

Marstal landsbv søgte derimod skolen i Marstal i næsten alle 200 år, da de først opsagde skolefællesskabet i 1880. Parcellisterne på Gudsgave mark, der først tilkom i sidste halvdel af 1700-tallet, blev henvist til at søge Ommel skole. Det var dog ikke tilfredsstillende for de vestligste af parcellisterne i Trappeskov og på Knasterbjerg, og de fik da også lov til at sende børnene til Marstal skole, når blot de betalte skolepenge til både Ommel og Marstal skole. Senere blev de overført til Marstal skoledistrikt, hvor de forblev til 1880. Det er ovenfor nævnt, at Marstal skole en overgang blev opdelt i to distrik-

ter, den søndre skole omfattede den sydlige del af byen til og med Skippergades sydlige rad og inclusive præstegården, medens den nordre skole betjente området nord herfor herunder Marstal landsby. Denne ordning varede et kvart århundrede.

Den første skole i Marstal, som vi har kendskab til, er skolen i Tværgade, matr. nr. 255-258. Skolegade nr. 6 og Tværgade nr. 18. Pastor Høy antager, at skolen har ligget her fra begyndelsen, og det er i hvert fald bevisligt, at den lå på stedet i 1768. Dette år blev den nord for skolen liggende grund, matr. nr. 270, nemlig udstykket og solgt til byggegrund. Det siges da udtrykkeligt, at grunden var beliggende nord for skolen. Begyndelsen må imidlertid nok gå længere tilbage end til 1705, eftersom der blev bygget på skolen i Marstal i 1697. Hvorvidt det da drejede sig om en tilbygning eller en nybygning, er ikke helt klart, men det er vel ikke utænkeligt, at skolen går helt tilbage til den første forordning fra 1686. At der i 1705 skulle være bygget en ny skole og på et andet sted så kort efter 1697, er vel næppe tænkeligt.

I 1700-tallets sidste halvdel begyndte alderen at trykke den gamle bygning, der behøvede flere reparationer. Der blev endog talt om fare for, at den skulle styrte sammen. I 1779 blev der tilbygget 1 fag, og så sent som i 1784 blev der opbygget bageovn og en ny skorsten, derimod synes mangelen af en brønd ikke at være afhjulpet. Allerede inden kontrakten om bygningen af en ny skole var afsluttet, blev den gamle skole solgt på auktion den 27/7-1790. Bygningen overlevede ikke branden i 1815.

Efter adskillige vanskeligheder med at finde en plads til den nye skole lykkedes det at erhverve et stykke af kåd 3's jord på hjørnet af Skolegade og Kirkestræde. Dette skete dog heller ikke uden vanskeligheder. Kåddene i Marstal var ene af al jord på øen endnu fæstekåd, hvorfor man måtte indhente tilladelse fra højeste sted til jordens udstykning. Der var iøvrigt under hele forløbet tydelig kold luft mellem de verdslige og de gejstlige myndigheder. Kontrakten om bygning af den nye skole ifølge den her gengivne tegning kunne dog afsluttes den 18/8-1790 med bygmester Seyffert. Kontrakten lød på 850 rdl., der skulle udredes af kirkerne således:

Marstal 225, Rise 230, Tranderup 80 og Bregninge-Søby 315 rdl.. Skolen blev bygget, dog ikke efter kontraktens tegning viste det sig ved synet den 6/7-1791. Der havde nemlig også været en anden og afvigende tegning. De væsentligste ændringer var, at huset der skulle have været 39 x 18 ½ alen, kun var 33½ alen og 3 tommer x 15 alen. Tilsvarende var selve skolestuen, der skulle være 15 x 14 alen, kun 13½ alen og 2 tommer x 14 alen. Endelig var brændeskur og underskolemesters kammer udeladt. Byggeriet blev dog godkendt uden konsekvenser for bygmesteren, der modsætningsvis fik udbetalt yderligere 49 rdl. og 18 sk. som erstatning for spand- og håndtjeneste, der ikke var ydet i det forudsete omfang.

Man havde ved indkøb af jord været så forsynlig at købe mere ind, end der i første omgang var behov for. Mindre fremsynet var det, at man i 1797 bortsolgte det tiloversblevne stykke, der lå øst for skolen. Det blev købt af lærer Andresen, der ikke bebyggede det. Da behovet for jorden blev aktuelt ved omordningen og udvidelsen af skolen efter lærer Andresens afsked, kunne man heldigt nok tilbagekøbe dette stykke, der nogenlunde svarede til det senere matr. nr. 218 b.

I de første 30 år af Skolegadeskolens liv skete der ikke afgørende ændringer i forholdene. Men i forbindelse med Andresens afgang og Ishøys ansættelse, blev der tillige ansat endnu en lærer, og skolen blev delt mellem disse to i en søndre og en nordre skole. Lokaler til den nordre skole skulle skaffes ved en tilbygning til

skolen i Skolegade. Indtil dette kunne ske, måtte man søge lokaler andetsteds. Det traf sig så heldigt, at man kunne disponere over den hidtidige degnebolig på hjørnet af Kirkestræde og Skippergade, matr. nr. 383-387, Kirkestræde 17 og Skippergade 44-50. Her kunne man ved sammenlægning af værelser skaffe en 4 fags skolestue med plads til 80 børn. Denne skole kom til at virke i 2 år, idet der først den 30.6.1824 blev sluttet kontrakt om udvidelsen i Skolegade med en 6 fags tilbygning, hvoraf de 5 fag skulle være skolestue. Byggesummen var 772 rbd. 64 rbs.. Bygningen var allerede den 9/11-1824 klar til at blive synet, hvorefter den kunne indvies den 18/11-1824 kl. 10. Den gamle degnebolig blev derefter solgt på auktion den 8/10-1825.

Herefter gik der en snes år uden større ændringer på det bygningsmæssige område. I 1842 fik også andenlæreren og kirkesangeren Lausen tjenestebolig, da skolekommissionen overtog ejendommen Strandstræde 25-29. Denne bolig var på 6 fag og 1 fag brænderum. Den blev også kaldt degneboligen, men den er altså uden forbindelse med den tidligere degnebolig i Skippergade. Nogen tid derefter fremkom der i 1845 forslag om udvidelse af skolen, hvilket medførte, at også førstelæreren fik en ny tjenestebolig, idet hans bolig på skolen blev omdannet til et tredie klasseværelse. Da skolens grundstykke kun afgav kneben plads til opførelse af en særskilt lærerbolig, erhvervede man den tæt op til skolen mod syd liggende grund, som lærer Ishøy i forvejen havde købt. Boligen kom derefter til at ligge på denne grund tæt op mod skolens oprindelige grundstykke. Det medførte, at Nygade fik sit kringlede

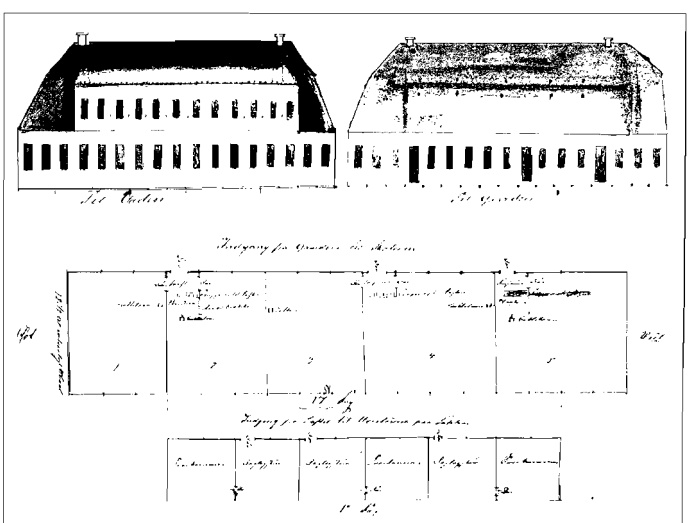

Skolegadeskolen efter ændringerne i 1861.

forløb. Mens ombygningen af den gamle lærerbolig stod på, klarede man sig dels ved at leje et loftsværelse hørende til lærer Ishøys gamle tjenestebolig i skolen, og dels ved i perioden 1/11-1845 til 1/6-1846 at leje værelser i Albert E. Boyes enkes hus, Korsgade 1-5. Det sidste kostede 14 rdl. 1 mark og 12 skilling courant. Der blev afholdt licitation over udvidelsen den 27/11-1846, og det nye lokale kunne indvies den 6/10-1847. Samtidigt fik skolen navnet Frederiksskolen.

Den nye andenkører Nielsen klagede i 1856 over sundhedstilstanden i sin tjenestebolig i Strandstræde, især hvad soveværelset angik. Det havde før købet været stald.

I begyndelsen af 1860'erne skete den sidste større bygningsændring på den gamle Skolegadeskole. Omtrent samtidigt hermed fik skolen af pastor Nyrop skænket et ur til opsætning på skolens gavl ud mod torvet. I den anledning måtte gavlen ændres fra en skrå gavl til en lige gavl. Hele opsætningen kom til at koste 43 rdl. 10 sk.. Selve udvidelsen af skolen bestod i, at der blev påbygget en kvist på 7 fag, og de tre skolestuer blev ændret til fem, hvoraf de to vestlige blev på 4 fag, medens de tre østlige kun blev på 3 fag hver. Udvidelsen blev færdig i november 1861, men indviedes først den 6.10.1862.

Det var formentlig ikke tilsigtet, at den næste store ændring i skoleforholdene kom til at ske i 200-året for den første, kendte ordning af skolevæsenet i Marstal. I 1886 ophørte den gamle skole i Skolegade sin funktion som skole, og senere samme år blev skolen i Vestergade indviet.

Ligesom for små hundrede år siden, var det heller ikke denne gang let at finde en ny plads til en skole. Det endte med, at man måtte søge uden for handelspladsens område, hvilket dog ikke skete uden modstand fra såvel Marstal landsogns som fra amtsrådets side. Man fik dog det udsete stykke af Marstal landsbys jord ved Vestergade, der senere blev indlemmet i handelspladsen under matr. nr. 690.

I slutningen af 1884 kunne kirkeinspektoratet indsende tegninger af og overslag over udgifterne til den nye skole, der var tegnet af arkitekt Schwanenflügel i Odense. Udover grunden, der kostede 3500 kr., ansloges udgifterne til 42000 kr., hvoraf kommunen tilbød at betale de 12000 kr.. Der blev 10 skolestuer, der skulle huse 4 realklasser, 3 drengeklasser, 3 pigeklasser og 2 pogeklasser. De yngste klasser var halvdagsklasser. Elevantallet var mindst i 1. og 2. realklasse med 23 elever og størst i 2. pigeklasse med 40 elever. Skolen var beregnet til at kunne rumme 398 børn i de 10 klasseværelser, medens der i den aktuelle situation kun behøvedes plads til 270 børn i 9 klasseværelser på grund af halvdagsklasserne.

Den nye skole blev indviet den 20/8-1886 trods stiftsamtmandens betænkeligheder ved at foretage indvielsen, før ministeriet havde godkendt overskridelsen af budgettet. Skolen kom nemlig til at koste 50317.89 kr., og så var enden ikke endda. Man havde nemlig set bort fra at bygge et gymnastikhus, og det gik ikke ubemærket hen i ministeriet. Efter en henstilling fra dette måtte man så i 1889 udvide skolen med et sådant gymnastikhus. Allerede inden den nye skole blev indviet, var den gamle skole solgt på auktion den 27.2.1886. Den blev solgt i to dele, således at lærerboligen, matr. nr. 218a, Kirkestræde 29, sammen med haven, matr. nr. 172, blev solgt til bager J. A. Jepsen. Den egentlige skole, resten af matr. nr. 218, Skolegade 15 og 17, blev solgt til købmand Chr. H. Rasmussen.

Ligesom skolen i Tværgade havde dens afløser i Skolegade i begyndelsen kun én skolestue, der i 1822 omtales som værende 225 kvadratalen, hvoraf kun de 150 var til børnene, af hvilke der på hvert af de

Til højre Skolegadeskolen efter, at den var ophørt som skole.

to hold var 178. I og med, at der i samme år oprettedes en nordre skole, blev der to skolestuer til rådighed. I den nordre skole var der i 1827 13 borde, hvert med plads til 10 børn, ved skrivning dog kun 8. Da der i nederste klasse var 145 børn, foresloges det at inddrage forstuen for at få plads til yderligere 2 borde. Seks år senere var der dog stadig kun 13 borde. Da var der desuden 2 store og en lille tavle, kateder og jernkakkelovn. Samme år var der ved den søndre skole 12 borde, 3 sortmalede trætavler og en jernkakkelovn.

Det nye skolebord, som blev anskaffet i 1859, havde kun plads til 6 elever. Det var 5 alen langt.

Vi er også i stand til at danne os et begreb om renligheden. I 1863 foresloges vinduerne vasket 4 gange årligt i øverste pigeklasse, men kun 2 gange i nederste pigeklasse. Drengene fik derimod vasket vinduer 12 gange årligt. Omvendt fik pigerne loftet vasket 3 gange årligt, men drengene kun 1 gang. Gulvene blev vasket 4 gange årligt hos drengene og 3 gange hos pigerne.

De indviklede udgifts- og tilhørsforhold mellem kirkekasse og byen viste sig tydeligt i 1874, da et kirkekassen tilhørende bord fra lærer Bachmanns klasse var blevet overtalligt. Det ønskedes nu udlånt til realskolen, der var kommunens. Det skete formentlig ikke. Året efter havde man nemlig igen et overtalligt bord tilhørende kirkekassen. Denne gang blev det anvendt i nederste pigeklasse.

Til den nye skole i Vestergade bestiltes hos snedker Friis i Ærøskøbing ialt 172 borde, heraf 50 af størrelse 1 til 675 kr., 24 af størrelse 1 med overskåren plade til 340,80 kr., 70 af størrelse 2 til 924 kr. og 28 af størrelse 3 til 364 kr.

Også lærerne er blevet præsenteret af pastor Høy, således især de tre, der efter hinanden i langt over hundrede år var skolens ledende kræfter.

Da yderligere en god del af de øvrige lærere er nævnt af pastor Høy, bliver der her kun at supplere med enkelte ikke omtalte personer.

I 1686 var skoleholderen i Marstal til stede, da forordningen blev læst op på Gudsgave ting. Hans navn er ukendt, ligesom navnet på den skoleholder, der i

1697 leverede tømmer for 3 mark til byggearbejdet på skolen, heller ikke kendes. I juli måned 1705 møder vi som skoleholder i Marstal Christian Ernst, der senere blev skoleholder i Rise. Han var da vidne i en retssag. Allerede et par måneder senere blev den teologiske student Otto Hyvadt udnævnt til præceptor i Marstal i forbindelse med skolcordningen af 1705. Den næste udnævnelse, som jeg er truffet på, er Ratge Bertelsens den 14/1-1733.

Da jeg ikke har væsentligt at tilføje for de følgende læreres vedkommende, vil vi vende blikket mod den tid, hvor kvinderne kommer ind i billedet. Pastor Høy nævner ansættelsen af en lærerinde i forbindelse med oprettelsen af pogeskolen i 1868. Hun blev dog først ansat året efter, nemlig den 15/4-1869. Det drejede sig for første gang om en indfødt marstaller, Sofie Elisabeth Hermansen, der forblev i stillingen udover den periode, som vi her befatter os med. Da hun i 1881 sammen med lærerne Weile og Bachmann søgte om huslejegodtgørelse, fik hun at vide, at hun ved sin ansættelse fik tilbudt en fribolig, hvilket hun, sikkert af familiære grunde , havde sagt nej tak til. Desuden betydede man hende, »at hun uden andre kundskaber end hendes tarvelige børnelærdom er særdeles godt lønnet med 240 kr. + skolepenge og brændsel, mindst 80 kr.«. Selvom ordet »tarvelig« nok ikke skal opfattes helt så nedvurderende, som vi nu ville gøre det, så var det dog ikke nogen heldig omtale af skolegangen i Marstal, som man gav blot for at undgå en ekstra udgift.

Efter ansættelsen af frk. Hermansen fulgte snart flere lærerinder, og medens hun med sine 48 år ved ansættelsen var over den første ungdom, var den næste, Cathrine Lundager, der blev ansat i 1877, en københavnerpige på kun 17 år. Da hun oven i købet blandt andet underviste i tysk, og dermed må have undervist i de ældste klasser, har hun ikke været meget ældre end sine elever. Hun søgte i 1881 orlov for at tage til København og indstille sig til eksamen for almueskolelærerinder. Hun fik sin orlov og sin eksamen, og vendte tilbage til Marstal, idet hun efter hjemkomsten blev ansat som femtelærer med en løn pa. 600 kr. + tillæg, ialt 781 kr.. Da lønnen for dette embede blev fastsat i 1876, var den 937 kr., hvilket åbenbart var beregnet på en mandlig lærer. Frk. Lundager fortsatte endnu en årrække i Marstal, men i efteråret 1885 opsagde hun sin stilling til den 1/3-1886 for at vende tilbage til København. Her fik hun sin livsgerning ved Vester Voldgades skole. Hun nåede altså ikke at virke i den nye skole i Vestergade.

Lærerlønningerne bevægede sig i de 200 år fra 70 rdl. med fri bolig, til de i 1886 var således: Overlæreren var lønnet med 1863 kr.,andenlæreren ved realskolen 1181 kr., tredielæreren sammesteds 821 kr., medens tredielæreren ved friskolen, som folkeskolen blev kaldt, fik 973 kr. Lærerinden ved realklasserne fik 718 kr. og lærerinderne ved pigeklasserne fik 742 kr. hhv. 320 kr. Sidstnævnte må nok være frk. Hermansen i pogeskolen.

På det tidspunkt, hvor lærer Andresens epoke sluttede og Ishøys begyndte, blev elevantallet opgjort til 163 elever i 1. klasse. De undervistes i 208 dage i religion, udenadslæsning, indenadslæsning, tavleregning, hovedregning, retskrivning, skønskrivning, forstandsøvning og geografi. I 2. klasse var der 160 elever, der undervistes i 174 dage i fagene: religion, udenadslæsning, indenadslæsning, tavleregning, skønskrivning, stavning og stavning af hovedet. I de fleste fag bedømtes elevernes standpunkt til »meget godt«, og en lignende bedømmelse blev også lærer Ishøy til del.

I 1824 har vi en opgørelse over det antal husstande, der betaler skolepenge 10 sk. pr. portion. De lignedes efter evne, men gennemsnitlig udgjorde de noget over 2 portioner pr. barn. Heraf betalte i

Søndre distrikt	220 husstande for	223 børn	478 portioner
Nordre distrikt	196 –	189 –	469 –
heraf i Flækken	169 –	164 –	406 –
i landsbyen	23 –	18 –	51 –
parcellisterne	4 –	7 –	12 –

I 1829 fordelte børnetallet sig således:

Søndre skoles øverste klasse	78 elever, der var undervist i	236 dage	
nederste –	138 –	184 –	
Nordre skoles øverste	115 –	223 –	
nederste –	120 –	183 –	

Det ses, at elevantallet i de forløbne 5 år er gået en smule tilbage i den søndre skole, medens tallet er steget med ikke mindre end 20% i den nordre skole.

Det var ikke ualmindeligt, at børn, inden de kom i skole, havde besøgt en privat pogeskole og erhvervet sig visse færdigheder. I 1848 foreslog man derfor, at børn, der ikke kunne læse, når de begyndte i skolen, blev sendt til en sådan pogeskole, indtil de kunne læse. Senere fik skolen egne pogeklasser.

I 1856 foreligger der igen en opgørelse over elevantallet:

Øverste drengeklasse	78 elever	Øverste pigeklasse	78 elever
Nederste –	63 –	Nederste –	71 –
Elementær –	66 –	Elementær –	71 –
I alt i Frederiksskolen	207 –		220 –
Privatundervisning	25 –		6 –

Når Ommel skole medregnes var der ialt 648 skolepligtige børn i sognet.

En lignende opgørelse findes for året 1859, hvor Ommel dog ikke er medtaget. Da var der i Marstal 516 børn. I denne opgørelse far vi også tallet for de privat underviste opgjort for hver skole for sig. I Tidemanns skole var der 22 drenge og i Boyes drengeskole 13 drenge. Endelig var der i lærerinde Lunds pigeskole 14 piger, men også 2 drenge.

Det er allerede omtalt, hvilke fag der undervistes i ved årsskiftet 1820/21. Når man i samme forbindelse har opgivet et elevantal, må man huske, at man var indforstået med et vist lovligt fravær. Det var især drengene, der fik lov til at fare til søs med faderen om sommeren, men der var også andre tilfælde. I 1824 blev en 14-årig pige fritaget for skolegang 2 af ugens dage for at passe sine 5 små søskende, hvoraf den yngste var 3/4 år. Moderen var lige død fra børnene. Desuden kunne børn over 10 år holde fri 1 til 2 uger om foråret og i høstens tid.

Skoleordningen af 1832 fastsatte undervisningstiden i sommermånederne (1/3.-1/11.) til 8-11 og 14-17. Om vinteren var den 9-12 og 13-15. Der var 3-4 ugers sommerferie, 10 dages juleferie, 8 dages påskeferie og 4 dages pinseferie.

Børn over 12 år skulle møde hver søndag for sammen med læreren at overvære gudstjenesten. Også begravelser havde indflydelse på skolegangen. På begravelsesdage skulle skolegangen slutte kl. 11 og først påbegyndes igen kl. 13.30.

I 1834 bad de ærøske skolelærere om at kunne holde fri lørdag eftermiddag. Da sagen blev overgivet til skolekommis-

sionens afgørelse, kendes svaret ikke. Men når man selv har nydt godt af en sådan lørdagsfrihed, må svaret vel have været et ja.

Ved den i samme år afholdte eksamen ved nordre skoles øverste klasse havde 2 ud af 45 drenge futter 6-talle (11 ialt) og 3 ud af 62 piger ligeledes futter 6-talle (ialt 10, da pigerne ikke havde gymnastikkarakter) Ved søndre skole var der tilsvarende 3 drenge ud af 20 og 4 piger ud af 24, der havde futter 6-talle. Af de tre drenge var de to lærerbørn.

Året efter havde den nordre skole en usædvanlig elev til eksamen. Det var Franz Rasmussens 9-årige døvstumme datter Maren, der senere kom på døvstummeinstituttet. Hun opnåede sit handicap til trods et 6-tal i tavleregning og et 5-tal i læsning, og det efter kun 1 1/2 års skolegang.

Skoleordningen af 1844, der med få ændringer blev godkendt i 1845, havde 3 skolestuer til disposition, hvori der undervistes 5 klasser samt realklassen, der var en tillægsklasse. Den øverste drenge- og den øverste pigeklasse omfattede 12-14 årige og undervistes om formiddagen i 4 timer for drengenes og 3 timer for pigernes vedkommende. De to mellemklasser, der omfattede begge køn, havde 3 timers skolegang om eftermiddagen. Anden mellemklasse omfattede 10-12 årige og første mellemklasse 8-10 årige. Den femte klasse var elementærklassen med 3 timers eftermiddagsundervisning. Realklassen gav 2 timers udvidet undervisning om eftermiddagen for 11-14 årige drenge, der deltog i undervisningen efter eget ønske.

Undervisningstiderne ændredes derhen, at man begyndte kl. 7 i maj-juli, kl. 8 i februar-april og august-oktober samt kl. 9 i november-januar. Om eftermiddagen

Til højre ses et glimt af Vestergadeskolen.

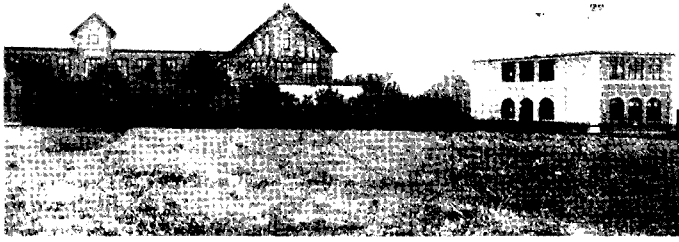

Vestervadeskolen og den senere tilkomne skole for de yngre klasser set fra vest.

begyndtes kl. 14 i februar-oktober og kl. 13 i november-januar.

Den ved ansættelsen af en tredie lærer forårsagede merudgift skulle dækkes af en afgift på 1 rbd. pr. barn. Den skulle dog ikke betales af fattige forældre. For børn i realklassen betaltes 2 rbd. Også her kunne der dog, når pladsen tillod det, optages fattige børn, når de udmærkede sig ved flid og sædelighed.

Timeplanen for realklassen så i 1847 således ud:

Mandag kl. 15-16 og 16-17 dansk,
kl. 17-18 engelsk

Tirsdag kl. 15-16 tysk,
kl. 16-17 geografi og kl. 17-18 tysk

Onsdag kl. 15-16 matematik,
kl. 16-17 historie og
kl. 17-18 naturhistorie

Torsdag kl 15-16 tysk,
kl. 16-17 geografi og kl. 17-18 engelsk

Fredag kl. 15-16 matematik,
kl. 16-17 historie og kl 17-18 naturlære

Efter at man i 1847 havde ændret optagelsesreglerne til realklassen, blev den 4 år senere nedlagt. Allerede tidligere i dette år var undervisningen i tysk ophørt. Begge dele kom dog tilbage i de kommende år.

Ved en ny skoleplan i 1862 krævedes det, at børnene i nederste klasse (1. klasse), der var en blandet drenge- og pigeklasse, skulle være fyldt 6 år, samt kunne læse tåleligt godt, eller i det mindste stave godt, og yderligere kunne tallene. For øverste drengeklasses vedkommende kunne der, når tid og fremskridt tillod det, gives undervisning i matematik, naturhistorie og tysk eller engelsk.

Som allerede berørt blev der i 1868 indrettet en pigeskole for børn under 8 år i et lokale på skolen. Den lededes i starten af en seminarieuddannet lærer, der dog allerede det følgende år afløstes af den eksaminerede frk. Hermansen.

Atter i 1874 blev skoleplanen ændret. Herefter bestod friskolen (folkeskolen) af 3 drengeklasser, hvoraf den øverste havde heldagsundervisning, medens de to øvrige ligesom de fire pigeklasser og de to pigeklasser havde halvdagsundervisning. Udover friskolen indrettedes 2 realklasser for drenge, hvor der i øverste klasse betaltes 3 kr. månedlig og i nederste klasse 2 kr. månedlig. Dog kunne 4-5 ubemidlede elever få fri undervisning. Ordningen indrettedes på prøve i 3 år. Den blev senere forlænget for sluttelig at blive permanent.

Realklasserne udvidedes i 1882 på

prøve i tre år med en fjerde klasse for børn fra 8-11 år. Den skulle forestås af en eksamineret lærerinde. Efter den nye skoles indvielse gik man i 1887 videre og foreslog oprettet en femte realklasse.

Det havde været skik fra gammel tid, at lærerbørn nød undervisning uden nogen form for betaling. I forbindelse med oprettelsen af den femte realklasse, hvor betalingen var 10 kr. månedlig mod de lavere realklassers 3 hhv. 2 kr. månedlig, blev man stillet overfor et problem. Det drejede sig endda om en pige i en oprindelig kun for drenge bestemt realskole. Om lærer Weiles datter Laura var den første pige, der fik anledning til at tage realeksamen i Marstal, ved jeg ikke, heller ikke om lærer Weile slap for betalingen. Sagen verserede i længere tid.

Fra 1875 blev skriveundervisningen omlagt fra gotisk til latinsk skrift. De to ældste klasser vedblev dog at øve skriftlæsning med gotiske bogstaver.

Tidspunktet for afholdelse af eksamen ændredes ganske meget op gennem 1800-tallet. Efter 1832 skoleordningen afholdtes den i februar. Dette ændredes i 1845 til september/oktober for til sidst at fastsættes til juli.

Der kendes et ordensreglement fra 1847. Reglerne afviger imidlertid ikke meget fra, hvad der kendes fra en senere tid, det skulle da lige være den daglige afslutning af skolegangen. Ved skoleslut skulle der holdes nogle minutters stilhed, førend børnene bænkvis forlod klassen, idet de på vejen ud skulle hilse læreren.

Vi er vant til, at skolerne udenfor skoletiden kan anvendes til andre formål. Således var det også i midten af forrige århundrede. I 1856 nævnes det, at skolen kan anvendes til baller og lignende, når skolekommissionens tilladelse er indhentet. Man må have forudset ret sa lystige fester, da det nævnes, at eventuelle skader skal betales af brugeren. Hvor mange fester, der fulgte på den givne tilladelse, ved vi ikke noget om. 15 år senere ser det ud til, at sagen er gået i glemmebogen. I 1871 fremkom nemlig den selskabelige forening med en tilsvarende anmodning om tilladelse til at anvende skolen til foreningens sammenkomster. Det var et af bestyrelsesmedlemmerne, lærer Høyer, der førte pennen på foreningens vegne. Kirkeinspektoratet var indforstået, men overlod dog den endelige afgørelse til skolekommissionen. Måske kan man erfare noget om disse fester ved at læse Ærø Avis.

Skolen selv kunne dog også afholde fester. Det skete i hvert fald én gang, og det var i en ganske særlig anledning. Da generalguvernøren over Fyn, den senere kong Christian den Ottende, hvis guvernement for Ærøs vedkommende kun omfattede kirke- og skolevæsenet, i 1830 besøgte Ærø, udtrykte han sin tilfredshed med undervisningen i skolerne i Marstal og Ærøskøbing. Denne tilfredshed udmøntede sig i et beløb til hver af de to skoler på 40 rbd., der skulle anvendes til en fest for børnene på hans gemalinde, Caroline Amalies, fødselsdag den 28/6.-1830. Pastor Høy har omtalt festen, men jeg synes, at pastor Schaarup skal have lov til selv at berette herom:

»Begge Skolers talrige Ungdom, 460 skolepligtige Børn, vare forud tilsagde at møde Mandagen d. 28. Juni om Eftermiddagen Kl. 3 i Skolerne i deres Stiiveste Klæder, hvor de bleve modtagne med blæsende Instrumenter. Efterat de vare forsamlede i Skolerne /: hvor Alt var udryddet :/ og Børnene fordeelte og ordnede begyndte Forlystelserne med Dands i begge Skoler og paa den ved Skolen beliggende beqvemme Legeplads, hvor foruden Dands Børnene fornøyede sig med anden Leeg og Forlystelse. Vejret var særdeles skjønt og Børnene inderlig glade og muntre – og det gik i den bedste Orden, under Tilsyn af Undertegnede og Skolelærerne, der alle havde fordeelt sig for at have Øye, med den glade talrige Ungdom. Klokken 6 blev i den Nordre

Skole, som den meest prydede med Blomster og Krandse, hvori var anbragte Bogstaverne C.F. og C.A. og bestemt til Spisesahl i en Hast indbragt Borde og Bænke, og Børnene saa mange som ad Gangen kunde være med indkaldte, og beværtede med Smørrebrød og fiint Sigtebrød med Smør, Kiød, Ost og Pølse paa samt med Viin og Mjød og saavel før, som efter Bordet med godt Øll. Børnene bleve opvartede af undertegnedes Koner og ældre Døttre - samt andre Byens honette Koner og Døttre - der ligeledes havde skaaret de flere Tusinde Smørrebrød.

Efter at alle Børnene vare bespiiste blevede Samtlige i flere Rader opstillede i en Cirkel paa Legepladsen, med Undertegnede inden i Kredsen - og bleve en Sang af Børnene - under Skolelærernes Veyledning afsjungen - ved hvis Slutning Skaaler :/ under Trompeters Lyd - og 3 Gange Hurra Raab /: udtømtes af Commissionen, Skolelærerne og Børnene i første Rad - for Hans Majestæt vor elskede Konge - for Hans Kongelige Høyhed Prinds Christian Frederich og Høystsammes Gemalinde Prindsesse Caroline Amalie - med inderlige Ønsker for dette elskede Fyrstepars Held - For vort elskede Fædreland: om Held Lykke og Velsignelse for Frugtbarhed Handel og Vandel her og andensteds. Derefter dandsedes igjen alle 3 Steder til Kl. 10 aften - Da alle Børnene tilligemed den store Mængde Tilskuere forføyede sig glade muntre og fornøyede til deres Hjem - og vil denne Børnefest og Anledningen dertil - længe med Glæde erindres af nuværende Slægt og omtales af flere Slægter.«. Det sidste er hermed gjort. Det skal lige tilføjes, at præsten taler på hele skolekommissionens vegne. Det er altså den, der er undertegnede.

Inden vi slutter, skylder vi nok prinsen at fortælle lidt om, hvordan festen forløb på den anden skole, nemlig skolen i Ærøskøbing, selvom vi derved bevæger os uden for artiklens geografiske område. Her havde festen et mere købstadagtigt præg, da den foregik på rådhuset. Den begyndte og sluttede med affyring af 9 kanonskud, medens traktementet iøvrigt svarede til det i Marstal, bortset fra, at der også serveredes kager, og at der af drikkevarer kun omtales punch. Her gik man ikke hjem med hønsene, men fortsatte til midnat.

Amtssparekassen

– overalt på ÆRØ

KONGENSGADE 28 · MARSTAL · TLF. 62 53 11 06

Kiosksalg - *et tilbud du ikke kan afslå!*

Som medlem af Marstal Søfartsmuseum har du fri entre til at se museets samlinger hele året og rabat på alle reproduktioner, bøger og plakater.

Bestilling

Ring eller skriv til museet, Prinsegade 2-4, 5960 Marstal. Tlf./Fax 62532331.
Vi sender straks din bestilling.
Betaling: Senest 8 dage fra modtagelse, girokort vedlægges.

Bøger og hæfter – heraf mange nedsat:

Udg.:	*Titel.*	*Forfatter:*	*Sider:*	*Pris:*
1974	Et skibsforlis v. Marstal	P.S. Nielsen.	28	19,00 kr.
1975	Floras forlis	H. M. Seier	12	12,00 kr.
1985	Træk af Marstal søfart	L. Kroman	12	12,00 kr.
1988	De sejlede ud fra Marstal	F. Holm-Petersen	104	99,00 kr.
1989	Danske firmastskonnerter	F. Holm-Petersen	84	99,00 kr.
1989	Toppede brosten	K. Hermansen	48	49,00 kr.
1990	Den store havnemole	L. Rosendahl	10	12,00 kr.
1990	En by ændrer ansigt	A. Galsbo/E. Kromann	76	99,00 kr.
1990	Grøller og skibe	P. Froholdt	31	54,00 kr.
1990	Sejlskibskår	En sømand.	48	69,00 kr.
1990	Den store brand	K. K. Henriksen	15	15,00 kr.
1991	Barbados for ordre (Dansk)	F. Holm-Petersen	72	99,00 kr.
1991	Ærø	Ole Ege.	96	119,50 kr.
1992	Barbados for orders (Tysk)	F. Holm-Petersen	60	89,00 kr.
1992	Sejlads under krigen 1939-1945	Erik Rasmussen	157	198,00 kr.
1992	Havrebarkerne fra Marstal	F. O. Boye	60	89,00 kr.
1992	Skibet	Holm P. & E. B. Kromann	69	159,00 kr.
1993	Ommel havn (dengang og nu)	Dion Abrahamsen	32	25,00 kr.
1993	Lodser i arbejde ved Marstal	Leif J. Rosendahl	72	99,00 kr.
1993	Fra borg til herregard	Aage Sækmose	48	68,00 kr.
1993	Søfolk og skibe fra Thurøbund	F. Holm-Petersen	55	110,00 kr.
1993	Marinemaleren J. E. C. Rasmussen	Helle & Benno Blæsild	108	25,00 kr.
1993	Skipper Peter Illums Dagbog	Faaborg Byhistoriske Arkiv	360	99,00 kr.
1995	Fra Styrmand til Kaptajn	Erik Rasmussen	250	250,00 kr.

MODELSKIBE

– herunder kirkeskibe –

overhales og nybygninger leveres af vor medarbejder Fritz Jørgensen.

12 forskellige reproduktioner efter skibsportrætter:

Disse passer alle til skifterammer på 24x30 cm. og er i farver. Pris pr. stk. 25,- kr.

Reproduktioner efter malerier:

Tiltagende storm i Kattegat, jagt reber sejl
af A. Skottenborg Frederiksen, 40,5x35 cm. ..... Pris 35,- kr.
Tremastet bramsejlsskonnert i Kanalen
af A. Skottenborg Frederiksen, 70x50 cm. ..... Pris 45,- kr.
Fiskerbåd i laber kuling af Carl Rasmussen, 37x35 cm..... Pris 35-, kr.
Bryllup i Marstal af Carl Rasmussen, 71x50 cm. ..... Pris 45,- kr.
Skibe står ud fra Marstal ved forårstid (S/H)
af Carl Rasmussen, 36x60 cm..... Pris 15-, kr.

Plakater:

»Albert« i storm , 83,5x60 cm. ..... Pris 30,- kr.
Albatros af Hans Krull, 83,5x 60 cm. ..... Pris 20,- kr.

Desuden sælges postkort, skibsmodeller, halvmodeller, flaskeskibe, tooværkarbejder, skaller og mange andre spændende ting.

Det er ikke for sent at købe den

MARITIME KALENDER FOR 1995

Syv motiver af marinemaleren Chappell gengivet i flotte farver.

PRIS 69 kr.

Køb nu (Begrænset oplag)

4923 7650